

Tonja Jelen, Loče

MOTIVI KOLEKTIVA NASPROTI INDIVIDUALNOSTI

KNJIŽEVNE OSEBE KOT INDIVIDUUMI V KOLEKTIVU NA PRIMERU ROMANA *DOBERDOB*

▽ V prispevku je osrednja pozornost namenjena individualizaciji likov v skupini, in sicer na podlagi vojnega romana *Doberdob*. Obravnavano delo Prežihovega Voranca je postavljeno v čas prve svetovne vojne in prikazuje vojno zaledje in soško fronto. V bistvu je obravnavano delo kolektivni roman, v katerem je prikazano dogajanje kazenskega bataljona, poimenovanega bataljon št. 100, ki ga v celoti sestavlja pisana paleta posameznikov, individuumov, ki se niso pustili pokoriti kakršni koli oblasti. Namen članka je predstaviti in ugotoviti, koliko so posamezniki zmožni biti individuumi v vojni.

1 Uvod

Pozornost je bila namenjena romanu Prežihovega Voranca *Doberdob*, natančneje njegovim književnim osebam, njihovim individuumom, ki sestavljajo vojaški kolektiv. Delo spada v »roman vojne generacije« (Zadravec 2011: 64), v katerem so književne osebe tako »individualizirane, hkrati pa odgovorne za dobre in zle odločitve in dejanja« (povzeto po Zadravec 2011: 64). Ravno po tem *Doberdob* odstopa od drugih leposlovnih del z vojno tematiko, saj v veliki meri ne govori o posplošenih, razčlovečenih, mehaničnih bitjih, kot npr. v delih Remarqu (*Na zahodu nič novega*), Barbussa (*Ogenj*) ali Rennu (*Vojna in Po vojni*). Tako Prežih označi književne osebe: »... individualizira in človeka ohrani kot surovo in dobrohotno bitje, ki je soodgovorno za svoje odločitve.« (Zadravec 1988: 277) Književne osebe nastopajo torej kot vojaki, največkrat imenovani soldati, ponekod z dodanimi vojaškimi nazivi, kot so kolovodja, lajtnant, infanterist ipd., vendar pa niso prikazani izrazito negativno ali pozitivno, temveč: »Prikazal je pogum in značajnost mnogih preprostih mladeničev in mož, spričo katerih je bil častniški zbor z redkimi izjemami videti toliko bolj moralno oporečen in klavrn.« (Slodnjak 1968: 425) Tako so vojaški vodje pogosteje karikirani in posledično tudi prikazani negativno (zlasti stotnik Seunig).

Roman je nastajal v več presledkih v letih 1926 do 1940. Sprva je Kuhar napisal krajše besedilo *Sektor št. 5*, ki ga je objavil v listu *Pod lipo*, kasneje pa ga je vključil v sam roman. Gre za tretje, obsežnejše avtorjevo delo. *Jamnica* in *Požganica* sta namenjena deželi Koroški, *Doberdob*, ki je prvič izšel leta 1940, pa izpostavlja probleme celotnega slovenskega naroda. V književnem delu se prepleta nekaj avtorjevih izkušenj – vsaj začetek romana, kasneje pa tudi nekaj iz samih zgodovinskih dejstev, vendar Slodnjak opozarja: »Kaj je resnica in kaj domišljija?« (Slodnjak 1968: 425)

Roman je tako nastajal skozi daljše časovno obdobje, prav tako sta zadnja dva dela dodana kasneje: »Kljub dolgoletnemu nastajanju definitivnega besedila ni opaziti razglasja med posameznimi deli. Mogli bi celo reči, da »kljub sporadičnim preveč vsakdanjim anekdotam in bolj ali manj plitvim premišljanjem trdno združujejo celotno dogajanje ideali narodne svobode, človeške časti in srčne dobrote« (Slodnjak 1968: 425). Z osredotočanjem vsebine v štiri velika poglavja ali dele – Črna vojska, *Doberdob*, *Lebring*, *Judenburg* – je Kuhar ustvaril pripovedni svet, ki mu je omogočil roman širšega kolektiva, se pravi slovenskega naroda.« (Slodnjak 1968: 425)

Gre za živ popis različnih narodnosti, poklicev in individualiziranih prepričanj. Tako književne osebe niso prikazane črno-belo, temveč so počlovečene. To je prikazano tudi pri osebah, ki predstavljajo Slovence – lahko so patrioti, vendar predstavljeni predvsem kot domoljubi, ali so privrženci predvsem Nemcev (Kopajnik iz Podjune). Slovanski narodi niso sovražniki, prikazani so pozitivno, za seboj imajo strašne zgodbe, ki so jih privedle v ta bataljon. Med njimi so delavci, predani ljudje, ki so jih ogoljufali, prevarali in so zato prišli v ta bataljon.

Tudi sam naslov nosi kolektivno ime s podnaslovom *vojni roman slovenskega naroda*. Tako se naslov in podnaslov nanašata na skupnost, ali na določeno geografsko pokrajino (v našem primeru med Alpami in Furlansko nižino), kjer je bilo večje bojišče, ali na kolektiv naroda, v tem primeru slovenskega, saj se tudi v romanu ukvarjajo z vprašanjem osamosvojitve manjših narodov, ki pa so se v resnici borili za Avstro-Ogrsko. Čeprav gre za prikaz socialnega dogajanja, povezanega z revolucionarnimi težnjami, je Prežihov Voranc vseeno izpostavil narodne ideje: »Preseneča nas tudi, da je krepkeje upodobil in naglasil narodno mišljenje kakor socialno-revolucionarne nagibe upornikov.« (Slodnjak 1968: 425) Ravno na to opozarja tudi Zadravec: »V njem dozorita narodnostna zavest slovenskih vojakov in njihov oboroženi upor avstrijski armadi, dozorita tudi ob spodbudah in dejavnosti za nacionalno svobodo v domovini, zaradi česar avtor upravičeno šteje *Doberdob* za ‚vojni roman slovenskega naroda‘.« (Zadravec 2011: 64) Pri tem je torej glavno vprašanje samega naroda.

Najprej je v Črni vojski, v zalednem delu, predstavljeno življenje avstro-ogrskih vojakov – vsak izmed njih pripoveduje o svojem življenju pred letom 1915. Vsaka književna oseba ima za sabo svojo zgodbo, ki jo je pripeljala v kazenski bataljon. Vsi pa so avstro-ogrski vojaki, ki bi se naj pokoravali že za to, ker so bili poslani v ta bataljon. Gre za manjše prestopnike, tatove, ki bolj ali manj motrijo ustaljeni družbeni sistem. Vendar ko padejo, jih vedno znova nadomestijo z drugimi odpadniki, ki odstopajo od samega povprečja. Ravno literarno delo jih je povzdignilo – gre za izostritev ideje, kako močno so taki ljudje potrebni družbi, še posebej pa narodu. Gre sicer za prikaz kolektiva, vendar ga sestavljajo posamezniki, individuumi, pri čemer je vsakemu dopuščeno lastno mnenje, prepričanje in odločanje tudi glede same vojne in z njo povezanimi obveznostmi.

2 Motiv kolektiva

Kolektiv se pojavlja skozi ves roman. Največji kolektiv sestavlja bataljon št. 100, v katerem se najde več narodov, ki vsak zase sestavlja nov kolektiv.

Vendar se tudi narodi med sabo povezujejo, so zavezniki. Kolektiv ponazarja tudi beseda baraka (»baraka je onemela«), ki nosi skupno breme vsakega posameznika.

Tudi vojska ima svoja imena in posamezne enote vojske – soldati, vojaška enota, roj, vojaški vod, banda, šarži, oddelek »črne vojske«, kar jih predstavlja kot kolektiv, ki se mora boriti in pokoravati, in seveda sam bataljon.

Bataljon št. 100 oz. bataljon »črne vojske« je pravi »nacionalni babilon jezikov« (Zadravec 2011: 65), ki ga sestavljajo vojaki iz vse Avstro-Ogrske. Predstavlja kazenski bataljon, v katerem so Nemci, največ pa je ravno Slovencev, Čehov, Rusinov, Poljakov, Ukrajincev, kaznovanih Avstrijcev, ki so poimenovani talerhofovci. Natančneje so v njem zločinci, morilci, duševni in telesni pohabljeni, zmaličenci, namenjeni za najnevarnejše izpostavljanje. Leta 1915 so zaradi prestopa k antanti poslani na soško fronto, kjer se sprva zelo izkažejo, zato prejmejo odlikovanja. Veliko jih pade, a jih pohvali sama vrhovna komanda. Vendar jih vojaška odlikovanja ne prepričajo v smisel vojne, ravno tako jim nič ne pomenijo, kar je razumljivo, saj je to v skladu z njihovimi uporniškimi in pacifističnimi idejami in prepričanji.

Naslednji kolektiv so Janezi, Krajnci oziroma Slovenci, ki so pripadniki slovenskega naroda. Tukaj kot kolektiv lahko označimo Slovence; Amun, Ljubljčan Grum, Pekol, Zega, Palir, Ručgaj, Štefanič, Poznik, Kobe, Možina ter nemčur Kopajnik. Imenujejo se torej za Janeze, kar tudi izpostavijo: »Ne bodo nas ne, Janezov ne!« Tako je za Slovence spet rabljeno ime Janez, ki je rabljeno tudi v drugih leposlovnih delih, ki govorijo o prvi svetovni vojni (Davorin Ravljen, Črna vojska).

Ravno tako imajo skupno ime Slovani, slovanski narodi. Talerhofovci je skupno ime za pobegle avstrijske vojake, ki so se prav tako uprli vojaškim pokoravanjem.

Uporniki proti pobijanju so imenovani sekta nazarencev, ki jih poseblja Almer.

Zlasti pa se kot popolni razkroj kolektiva, tudi solidarnost pokaže v drugem delu romana, ko se dogajanje preseli na soško fronto, natančneje v njen najhujši del, na samo bojišče. Prikazano je leto 1915. Gre za osrednji del, opis vojnega meteža in brutalnosti. Ne gre samo za spopad med vojskama, temveč tudi za spopad človeka z naravo. Gre za izostren prikaz vojne, v katerem nastopi kolektiv večkrat kot posameznik – bataljon: »Bataljon se je prebijal skozi temno noč proti ognjeni črti, ki je ležala pred njim na zapadu.« (Prežih 1980: 142)

Do izrazito negativnega prikaza kolektiva pride v tretjem delu, *Lebringu*, ki je vojno taborišče pri Gradcu; gre za dramatične prizore skupine in posameznikov, ki jih je fronta izredno izčrpala. Razčlovečenost, fizična, predvsem pa duševna pohaba taboriščnikov so jasno izražene. Kljub pohabam in lakoti so vojaki odbrani za nadaljnje bojevanje. Hkrati pa je opisan še drugačen boj za preživetje, lakota in nezmožnost njenega obvladanja. Tu bi se ustavili ob izjemno pronicljivih vprašanjih: »Vprašam vas, ali smo še ljudje ali pa smo živina?« in v nadaljevanju kot odgovor »Niti ljudje, še manj pa živina!« (Prežih 1980: 281) Ne gre le za vprašanja ubijanja, temveč sposobnosti preživetja in solidarnosti v kolektivu.

Še poseben učinek ima lista umrlih vojakov, ki sestavlja skupino padlih vojakov. Doberdob pa tudi pooseblja že kar fraza: *Doberdob, slovenskih fantov grob*.

Na koncu, v zadnjem delu, so Alojz Štefanič, Anton Hafner, Karel Možina, Bosanec Davtovič/Dautovič obsojeni na smrt z javno ustrelitvijo; svoja življenja dajo za domovino. Glavni obtoženci so na koncu imenovani puntarski vodje, obsojenci in tovariši, ki še zmeraj držijo skupaj in tako tudi Bosanca Davtoviča štejejo za »svojega«. Uporništvu je prikazano pozitivno: »Teže je umreti sam kot v zavest skupnosti, so njegovi tovariši bili z njim nežni in obzirni in so mu skušali olajšati zadnjo uro.« (Prežih 1980: 479) Tukaj je izraz tovarištvo kot ime kolektiva nakazano kot izjemno človeško in plemenito.

Misel, ki jo izreče Možina, združuje tako idejo kolektiva, torej naroda, kot tudi posameznika: »Zaradi tega ubogega komisa in zaradi teh kopriv bi ne nikoli sedel tukaj in čakal na svojo smrt, vi pa tudi ne! Seveda nas je stradanje in trpljenje nekam gnalo, dalo nam je misliti, toda razen kruha smo hoteli tudi še nekaj drugega, nekaj, kar bi nam dalo kruha in še vse to, češar človeštvo potrebuje za življenje. Le tisti, ki so sami vedno siti, nas bodo sumili, da smo storili vse zaradi komisa ...« (Prežih 1980: 482)

3 Motivi posameznika, individuuma

Amun Mohor, pripovednikov alter ego (Zadravec 1998: 276), predstavlja književno osebo, ki nasprotuje vojni, zanj dezerterstvo ni izdaja ali pohaba lastne duše, temveč gre za junaško dejanje – upor in hkrati pacifizem, ki je protivojna ideja, torej upor proti temu, da ljudje kot vojaki nimajo veljave, so samo številke, da za njih veljajo samo pravila nadrejenih oziroma Avstro-Ogrske. Človeka torej ne more disciplinirati niti vojna, hkrati pa tudi nima te pravice. Gre za pravice tako posameznika kot skupnosti – v tem primeru Slovencev, ki naj bi bili le potrošno blago – torej če pade vojak, bodo vpoklicali drugega. Amun Mohor je sprva infartenist sedmega pešpolka, vojak, leta 1915 je dodeljen k bataljonu št. 100. Tako kot sam avtor je politično sumljiv, kar je tudi nakazano s P. V., ravno tako ima narodno zavednost njegove družine in omalovažujoče izjave ob atentatu na prestolonaslednika. Po odhodu bataljona na soško fronto in zaradi številnih padlih vse pogosteje razmišlja o prebegu, kajti boji za neke imperialistične ideje se mu ne zdijo smiselni. Na koncu drugega dela prebegne, čeprav sam. Skozi druga dva dela se skoraj ne pojavlja več, kar je v skladu z njegovim (proti)vojnim razmišljanjem: »Zato se vojni roman konča v trenutku, ko se glavni junak kot Slovenec s pobegom iz avstrijske enote upre tuje narodni armadi, tujemu državnemu vojnemu interesu, kot revolucionar in humanist pa evropskemu imperializmu. Kajti samo tako je moč razumeti miselni motiv, s katerim se Amunov roman konča: .Eden izmed milijonov, ki so to noč stali v jarkih, se je predramil, prisluhnil svojemu srcu, prisluhnil svojim možganom, nato pa preskočil ograjo, ker ni hotel biti več suženj ...'« (Zadravec 1998: 276)

Amunu je podobna književna oseba Adam, ki prikazuje motiv »nazarenca«; odklanja meso in orožje, zato je dodeljen kazenskemu bataljonu, skušajo ga preobrniti z metodo: na bajonet natikajo mačke, pri peti ubiti mački se zlomi. Narednik naredi to zanalašč, saj je v vojni dovoljeno vse. Vzame puš-

ko, ostane pacifist, še zmeraj upornik z neuporabljenimi strelnimi naboji v roki, zato ga dodelijo ga k Rdečemu križu.

Čeprav gre v romanu za prikaz absolutnega razčlovečenja, Ručigaj izrazito občuteno pripoveduje o umiranju domačega psa, ravno tako je tragično prikazana vojakova smrt. Do čustvenega izraza pride tudi Pekol, še posebno ko ga za veliko noč obišče mati in mu poleg svojih jedil prinese pisanko njegove Lenice. Ko Pekol pade, se Slovenci odločijo, da vrnejo pirh njegovi ljubi. Ravno tako sta posebej individualizirana Ljubljčan Grum in njegovo pismo materi, ki pooseblja veliko ljubezen tudi v času najhujšega trpljenja.

Lojze Štefanič predstavlja lik izredno pozitivnega slovenskega vojaka. Izpove se, kako se je zaljubil v mater dveh otrok, ki je imela moža ujetega na ruski fronti. Ljubezni se je odpovedal zaradi moralnih zadržkov. Velja za moralnega zmagovalca, saj ljubezni ne dojema zgolj kot telesni stik, kar tudi poudari, češ, da niso vojaki niso živine, ki bi se ravnale zgolj po nagonu.

Zega je književna oseba, ki kot Slovenec velja za izdajalca, saj se želi izdajati za Laha – tudi v Slovencih so potencialni izdajalci in omahljivci, ne samo pozitivni liki. Ravno tak pa je tudi nemčur Kopajnik, ki izpostavlja, da ravno zaradi svoje narodnosti ni dobil službe v Celovcu. Dervodel pa predstavlja avstrijskega patriota.

Izrazita književna oseba, ki predstavlja Slovenca, je obsojeni Možina, ki svoje življenje da za domovino. Možina je ob obsodbi ravno tako hladnokrven in le reče: »Nekateri bodo rekli, da smo bili osli, ker smo prehitro začeli z nečim, za kar še ni naš čas dozorel. Tako bodo mislili tisti, ki niso naših misli in čustev nikoli poznali. Toda ti naj nas v uho pišejo.« (Prežih 1980: 482)

Poznik je izredno načitan in razgledan, vendar že predstavlja mladega povzpetnika, saj bi se rad poročil z vdovo bogatega lesnega trgovca. Harmonikar (mehač) Leča je tudi v času vojne zmožen zaigrati in dajati ritem prepevanju slovenskih pesmi, s čemer poseben pomen pridobi tudi slovenski jezik. Ravno tako mu s pesmijo pritegnejo slovenski vojaki. Spet lahko ponazorimo, da je pesem – umetnost – tista, ki presega zlo in pokoravanje.

Presenetljivo je pozitivno predstavljen korporal Hafner, saj razume vojake in z njimi ni tako oster. Po narodnosti je Slovenec, česar niti ne skriva. Čeprav je med častniki, s sonarodnjaki vseeno organizira upor. Obsojen je na smrt, vendar ga vod spoštuje, zato ga le obstreljuje, po vsem tem ga ubije poveljujoči častnik.

Tujci so prav tako individualizirani, imajo imena. Odnosi med Slovani so dosti bolj ugodni kot z Nemci. Amun Barfussu celo reče: »Slovenec sem, ali kaj moremo za to! Tudi ti ne moreš za to, da si Nmec!
« Hkrati pa je zanimivo preigravanje, ko Barfussova sestra zanosi z ruskim vojakom, zato jo zasovraži; pravi, da gre za nacionalno izdajstvo, češ da bo rodila slovenskega otroka.

Bosanec Josip Dovtovič, ki je na koncu obsojen, je še posebno ob koncu predstavljen kot edini, ki naj bi obžaloval svojo smrtno obsodbo, česar mu ne zamerijo, saj se zavedajo njegove mladosti. Še posebno cenijo, da je življenje dal za Slovence.

Avstro-ogrski častnik Hergott je vodja šole teoretične morale in politične vzgoje pri kazenskem bataljonu. Prikazuje izredno sovražnega in pokor-

nega človeka, ki sledi državnemu aparatu. Sovražen odnos ima do Čehov in Judov, v romanu poimenovanih Židov, čeprav naj bi bil tudi sam češko-židovskega rodu. Umre na soški fronti, uniči ga granata domačega topništva.

Čeh Kalivoda je delavec. Ob začetku vojne ga po krivem obtožijo revolucionarnega delovanja in sodelovanja z jugoslovansko zarotniško organizacijo. Med preiskavo njegovega stanovanja najdejo pri njem srbske časopise in paketke Rdečega križa, o katerih sam nič ne ve. Vsega je kriva njegova zaročenka Pavla, ki se je sestajala s srbskim študentom v njegovi sobi. Po krivem ga obsodijo, metaforično mu granata na soški fronti zmaliči obraz. Torej je brezpraven, brezizrazen v vsakem primeru. Še hujše ga doleti, ko zaradi zdravnika Davida ni oproščen vojske.

Ukrajinec Kašul je osumljen kraje hrane, sojetnik ga hoče posiliti. Stražarji se jima posmehujejo, po nekaj dneh pa Kašulu prekipi in blazneža zadavi, sam pa je nezavesten. Že ob omembi svojega imena od takrat dobiva božjastne napade, zato ga poveljniki ne kličejo več po imenu. Po vsem tem ga premestijo v kazenski bataljon. Z rojakom Matejčukom skušata pobegniti, vendar oba ujamejo in ustrelijo. Ustreljena sta kot dezerterja za svarilo drugim vojakom, še pred tem pa si morata izkopati grob. Matejčuk je na začetku prve svetovne z ženo odpeljan v ujetništvo, nato pobegneta. Obsojen je na smrt, saj ga obtožijo vohunstva. Zaradi upora noče jesti, zato ga z glavo butajo ob steno. Ostane brez zob, kar kaže na popolno okrutnost katere koli, predvsem državne oblasti. Konča v avstrijskem taborišču, v dodeljenem kazenskemu bataljonu.

Izpostavili bi tudi Čeha Janoda, ki je mobiliziran na rusko fronto, kjer ga zasuje granata, zaradi česar se zdravi dva meseca. Obsojen je dezerterstva, hkrati pa dvomijo o njegovi identiteti, zato je dodeljen v kazenski bataljon. Na soški fronti ga ranijo v mednožje, popolnoma se ukloni. Gre za primer duševnega in telesnega pohabljenca, kar je namen vojne oziroma discipliniranja. Postane ponižen, zredi se, glas ima višji – pohabljenec, zato ga odpustijo iz vojske. Obišče ga žena, ki se sama označi za revno češko kmetico, a opozori, da ima vseeno moč, da se skupaj z možem ne bosta več pokoravala. Oba predstavljata moralno zmago.

Književna oseba David predstavlja zdravnika v sanitetnem taborišču Lebring, ki je popolnoma pokoren vojaškemu sistemu in zahtevam. Ne ravna v skladu z zdravniškimi načeli. Njegova naloga je, da pregleduje simulante, ki bi želeli pobegniti oziroma se izogniti vojaški suknji; gre za neusmiljenega zdravnika, za vojaško sposobne potrjuje tudi pohabljenca.

Hkrati je Segal predstavljen kot slovanofob, usmiljenja nima niti do brutalnega umora majhnega otroka. Prav tako predstavlja sovražno stran kot izrazit podpornik vojne, saj se je za vključitev odločil prostovoljno. V bataljonu naj bi tako veljal tudi za izdajalca in vohuna ter posebja aparat države.

Kot tujci so še predstavljeni Cigan Maroš, ki je predstavljen zelo stereotipno, češ, da krade in je; tako ga namreč vidijo drugi, Poljak Žinko in drugi.

Moške književne osebe so hkrati, z očmi oblasti, predstavljene kot potrošniško blago v prid vojske, ki pa imajo prav pravico svojo erotično moč izražati z ženskami, ki jih po navadi niti ne poznajo. Avtor opozori na problema-

tiko, da je ženska le erotični vzgib, seksualni objekt, ki naj služi za potešitev predvsem v nočnih urah. Tak je zlasti Nemeč Segal, ki s seboj nosi pornografske fotografije.

Ženski liki so v romanu predstavljeni posamično, in sicer v vlogi mater (zlasti Pekoljeva in Grumova mati), ženske, ki ostanejo same, ter tudi kot izdajalke, ki kasneje postanejo medicinske sestre (Pavla pri Kalivodi).

4 Aktualizacija romana *Doberdob*

Doberdob je v osnovi protivojni roman, ki presega etična merila. Goji in osvetljuje miroljubne, uporniške ideje in opozarja na kakršno koli pokoravanje sistemu. Nihče nima pravice posegati v posameznika, da bi ga preobrazil v mehansko kolo, ki naj bi delalo le v prid kolektiva. Avtor je za tematiko izbral vojno, vendar lahko ideje postavimo v kakršne koli okoliščine, ki nam grozijo, da se vsak poenoti in izgubi lastno vrednost le v prid dobičku.

V času vsesplošne krize, ki posega v osnovno človeško dostojanstvo, lahko roman aktualiziramo v smer, da umetnost in znanost izgubljata vrednost, ne samo v smislu varčevanja, temveč do korenin, če naj se sploh vztraja v humanistiki, izobraževanju. Tako je Amun Mohor nosilec ideje, njegovi somišljeniki pa so tisti, ki potrjujejo, da umetnost preživi še v najhujših okoliščinah. Nasprotno sta pokoravanje in hlapčevanje nesmiselna in človeštvo obsojata na propad.

Roman ravno tako izpostavlja smiselnost obstanka majhnih narodov in jezikov. V času globalizacije na eni strani in pretiranih neonacističnih idej na drugi je *Doberdob* protiutež za obe strani. Tako kot je treba ohranjati manjše narode, je treba gojiti ljubezen do jezikov, ki jih govori in na znanstveni ravni obravnava vse manj ljudi. Ob tem je treba spoštovati vsak narod in jezik posebej in biti odprt za sprejemanje drugačnosti.

5 Vidiki obravnavanja romana *Doberdob* za Cankarjevo priznanje

V srednješkolskem izobraževanju je obravnava romana *Doberdob* še kako smiselna. Pomembno je, da dijaki lahko na podlagi obravnavanega romana spoznajo:

- zgodovinski oris prve svetovne vojne in zgodovinski položaj Slovencev v njej,
- hkrati pa literarni vidik, ki izpostavlja lastno samobitnost, četudi zanjo nikdar ne dobijo potrditve.

Dijaki naj bi ravno v času iskanja in samospraševanja, kdo in kaj so, z doslednim obravnavanjem tega romana lahko odgovorili, da je uporništvo, če le sledi dobrim idejam, še zmeraj veliko boljše kot pokoravanje idejam, s katerimi se ne strinjajo. Tako dijaki lahko ohranijo lastno identiteto na poti osamosvajanja, hkrati pa ostanejo zvesti sebi in temu, kar počnejo, in se ravno na tem izpopolnjujejo in gradijo svoje življenje.

Dijake lahko na podlagi obravnavanega romana usmerimo s pisanjem eseja, primernim zlasti za tretji in četrti letnik. Sam naslov eseja bi eventualno lahko bil *Jaz v vojni*, in sicer bi jih usmerili v pisanje z vprašanji:

- Kaj človeka/človeštvo pripelje v vojno?
- Aktualiziraj zgodbo *Doberdoba* v današnjem času.
- Kako gledaš na upornike, ki so se znašli v kazenskem bataljonu št. 100?
- Predstavi književno osebo Amuna Mohorja in ga postavi v današnjo situacijo propadanja gospodarstva in zmanjševanja sredstev, namenjenim kulturi. Kako bi ravnal?
- Sem se sam/sama zmožen/-žna pokoravati idejam vojne in predvsem verjeti vanje?
- Koliko lahko kot posameznik/posameznica zagotoviš, da si zmožen/-žna preseči nesmiselnosti vojne in zavrniti vključitev vanjo?
- Ali je umetnost tista, ki presega svet? Lahko na podlagi tega, da verjamemo vanjo, živimo bolje in srečnejše?

Namen eseja je dijake spodbuditi k razmišljanju ne samo o vojni, temveč tudi kako bi se jih dotaknila, koliko odgovornosti do nje so zmožni prenesti in kakšni so v takih okoliščinah lahko kot posamezniki.

6 Ugotovitve

V romanu gre sicer za opis kolektiva, vendar se vsak lik prek zgodbe, ki jo pripoveduje, individualizira, kot pravi Grdina, »gre za kompleksno zasnovano likov« (Grdina 2014: 503).

To bi lahko prevedli v idejo umetnosti, da so ravno največji odpadniki, odposlanci, dodeljeni v najnevarnejši kolektiv, ki ravno zaradi posebnosti posameznikov, izjemno močnih, upornih karakterjev, prinesejo uspeh, povezan z vojno in je ravno zato nesmiseln.

Književne osebe, ki predstavljajo Nemce, so še najmanj samosvoje, saj gre predvsem za pokornost državnemu aparatu. So neizprosne, tudi če bi po vsej etiki morale delovati v skladu s človeško moralo. Kolektivu pripadajo le v duhu vojaške pokorščine.

Druge književne osebe, zlasti Slovenci in pripadniki drugih slovanskih narodov, še vedno ostanejo sami svoji, pokoriti jih ne moreta niti vojska oziroma država. V bataljon so torej vključeni največji svobodomislci, obrobneži družbe, ki so moralno čisti, vendar so po merilih oblasti krivi, da so jih vključili v najbolj zahteven boj. Kot kolektiv znajo biti med seboj tudi tovariši. Vedno hujši pogoji pa jih zelo razčlovečijo, kar jih tudi odtuja.

Roman je namenjen narodnemu čustvovanju in mišljenju. (Zadravec 1998: 277) Zato so v narodnem in vojnem romanu *Doberdob*, ki govori o 100. bataljonu, skozi pripoved orisane književne osebe, ki ravno skozi prvoosebno pripoved ali s pripovedovanjem drugih, izrišejo svojo zgodbo in s tem individualnost ter svojo preteklost. Glavni nosilec njihove ideje je Amun Mohor, ki je osrednji literarni lik, nosilec pripovedi ter celotne ideje romana. Je pisatelj dvajsetletnik, vojni jaz (Zadravec 2011: 64). Amun se torej »dosledno identificira kot Slovenec in kot nasprotnik bojevanja za tujo državno oblast, torej proti državljanski sužnosti. S pobegom se upre dvojni nesvobodi: pr-

vojni človekovi in narodnostni. Zvest človeku in narodu stori čisto etično dejanje.« (Zadravec 2011: 77)

Zaključek je svetel. Do izraza spet pride kolektiv: »optimističen zaključek: napoved ponovnega boja delovnih ljudi« (Kos 2002: 330). Hkrati gre za idejo osamosvojitve naroda oziroma manjših narodov: »Dvignili smo se zoper Avstrijo in zoper vojno, da se rešimo sužnosti in da bi se to, kar smo morali mi, kar je moral naš narod prenašati že toliko stoletij, nikdar in v nobeni obliki ne povrnilo. Mogoče nam bodo podtikali še kake druge namene, toda prepričan sem, da nas bo ljudstvo razumelo, kakor so nas razumeli soldati maršbataljona. Prepričan sem, da bo iz tega nastala po razsulu Avstrije svobodna Slovenija.« (Prežih 1980: 482–483)

Prežih torej ne posploši vojske kot skupine vojakov, ampak je vsak lik v njej pomemben, ima svojo zgodbo in svoj pogled ter prepričanje, ki si ga upa izraziti, uresničiti: »Prežih nima izrazitega lika, ki bi se bal za svoj jaz.« (Zadravec 2011: 78) Dezerterstvo je pozitivno, hlapčevstvo in pokoravanje je negativno. Književne osebe so samostojne, čeprav naj bi sledile vojaškemu redu, ki se mu uprejo.

Vseeno gre za nemoč posameznika v vojni, ko pride do popolnega razčlovečenja, politične moči, nemoči manjših narodov, pohabljenja ne samo teles, temveč predvsem duš, zloma posameznika, ki pa še zmeraj ostane zvest svojim načelom in narodu.

Čeprav so Prežihove književne osebe individualizirane in zmagujejo v skladu z lastnim, predvsem moralnim prepričanjem, v luči tujca oziroma oblasti ne zmagajo, saj ta še zmeraj določa, kaj je dovoljeno. V tem primeru smrt za Prežiha ne pomeni poraza, temveč zmago za narod, kar je več kot dokaz nadvlade oziroma politične moči. Pomembna sta posameznik in hkrati slovenski narod oziroma vsi manjši narodi, ki se imajo pravico odcepiti od večjih držav, v katerih vladata oster politični in vojaški aparat. Večkrat je izpostavljena raba jezika, pri čemer Prežih ostane na strani predvsem slovenskih jezikov oziroma pri rabi maternega jezika. Seveda ni nasprotnik znanja tujih jezikov, kljub temu pa se zavzema za ohranitev posameznika kot jezikovne identitete.

Uporništvo, dezerterstvo je potemtakem pozitivno in za posameznika ne pomeni sramote in posledične kazni. Hkrati je avtorja, »Prežiha [je] ustvarjalsko vznemirjalo izražanje usode ljudi v interakciji«. (Grdina 2014: 508) Tako vojaki tudi v najhujših okoliščinah ne izgubijo svojih identitet: »Prežih nima izrazitega lika, ki bi se bal za svoj jaz.« (Zadravec 2011: 78)

V romanu se tako prepletajo motivi kolektiva kot tudi individuuma. Če gre v obeh primerih za moralna načela in etična dejanja, se lastnega jaza torej ni treba bati v kakršnih koli okoliščinah. Sama oblast, ki pa je lahko kakršna koli, seveda lahko ohromi posameznika, da deluje v skladu s predpisanimi pravili. Vendar ravno ta roman nakazuje, da te pravice nima niti vojska, kaj šele smrtna obsodba.

↙ POVZETEK

Članek predstavlja pregled Prežihovega romana *Doberdob* s poudarkom na motiviki posameznika v kolektivu. Zanimiv je zlasti z vidika posameznikov, ki sestavljajo vojaško enoto, natančneje bataljon št. 100. Avtor književnih oseb ni tipiziral, temveč jih je izpostavil kot individuume s svojimi prepričanji in odločitvami, ki niso nujno zvezane s pričakovanji države ali dolžnostmi vojaka, ki naj služi državi (četudi tuji). Problematika se torej nanaša predvsem na to, da je tudi v vojnem kolektivu mogoče ostati posameznik s svojimi prepričanji in dejanji, ki so v največji meri proti oblastem. Pri tem se izriše ideja, da ravno to delo presega ne samo tega, da je vojna nesmiselna, temveč tudi to, da je vsako pokoravanje oblasti nesmiselno in proti volji posameznika.

↙ Viri in literatura

- Prežihov, Voranc, 1980: *Doberdob*. Maribor: Založba Obzorja in Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Prežihov, Voranc, 2014: *Doberdob*. Ljubljana: Beletrina.
- Kos, Janko, 2002: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- Lah, Klemen in Inkret, Andrej, 2002: *Slovenski literarni junaki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slodnjak, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zdravec, Franc, 1998: *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.
- Zdravec, Franc, 2011: *Slovenski narodnoobrambni in protivojni roman*. Murska Sobota: Franc-Franc.